

LÁNCRA VERT KERBEROSZOK

A *Fuharosok* margóján

*„Mozdulataim erőszakossága, lendülete bosszantja a kutyát,
és egészséges ösztöneire hagyatkozva el nem kötelezetten viczorogni kezd,
azaz fogai sárgán fölfénylenek, figyelmeztető kurrogás hallatszik,
indulat nélkül-egyelőre”
(E.P.: Pápai vizeken ne kalózkodj!)*

Tanulmányomban Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* című művének azon szöveghelyeivel foglalkozom, ahol a kutya motivikus alakja jelenik meg. Esterházy prózájában a „kutya-kérdés” vizsgálata nem egy járatlan ösvény, fontos tanulmány már született a témában.¹

A *Bevezetés*ben a kutya mitologikus alakja áldozatává válik a poszt-modern ironizálásának és a hagyományt újrakonstruáló szándéknak. Ez az állat domesztikációja óta őrző-védő, illetve a vadászathoz köthető (nyomolvásó) feladatot lát el. E két funkció mentén épül be alakja az antik mitológiába is. Ennek egyik példája az *Odüsszeiában* Argosz (névének jelentése mindenlátó), aki elsőként képes felismerni az elvarázsolt Odüsszeusz alakját. A másik funkcióra példaként Kerberosz hozható, aki Tartaros kapuját őrizte, figyelmét a halandók közül kevesen tudták kijátszani, ez a mitologikus lény az élet és halál közti határt őrizte.

A mitikus kerberoszok

Esterházy *Fuharosok* című műve kapcsán Balassa Péter a narratívát egy mitikus térként értelmezi, melyet idegenek szállnak meg,² és betörésükkel fölsebzik, szétszaggatják „e zárt és folytonos” teret.³ A szöveg látszólag semmilyen ellenállás lehetőségét nem kínálja fel, hiszen a hatalom funkcionáriusaként⁴ bevonuló fuharosok erejével senki nem vetekehdhet. „Jó kutyáink viczorítva őrjöngtek örök láncaikon”⁵ – meséli Zsófia a fuharosok

megérkezésekor. Kulcsár–Szabó Zoltán egy kritikájában jól észleli „a túlerő elve által generált cselekménysor az események minden résztvevőjét hasonlóvá teszi egymáshoz: nemcsak a fuharosok, hanem áldozataik is élnek erőfölényükkel”,⁶ ám ez végérvényesen elvész a kutyák szabadon nem engedésével. Kulcsár–Szabó erre elkésett pillanatként tekint, ám érdemes a szereplők intenciói mögé nézni. Az udvarház lakói, Balassát idézve, „kényszerű vagy praktikus gazdasági-üzleti kapcsoltságban”⁷ állnak a fuharosokkal. A kutyák esetleges elengedése ennek a viszonynak a felszámolását eredményezhetné, melyből kifolyólag a létezésük kerülhetne veszélybe. Ha nincs étel, éhség van; ha éhség van, nincs semmi, fordíthatnánk ezt Zsófi analógiájára. A fuharosok érkezése – nem először és valószínűleg nem utoljára – ugyanabba a dilemmába kergetik Zsófi anyját, mint amiről Sarte értekezik *Lét és semmi* című művében. Ellenállsz vagy kollaborálsz, ennyi a szabad választás egy diktatúrában.⁸ Zsófi anyja, „édesanyánk, ki úgy üvöltöz az ebekkel, mintha nevetlen kölykeivel, velünk”, végül kollaborál.⁹ Csakhogy az ebek „nem fekszenek” alá a hatalomnak úgy, mint Zsófi nénéi, ezzel írva alá saját halálos ítéletüket. Érdemes szoros olvasás alá venni azt a szöveghelyet, mely a fuharosok és a kutyák viszonyára reflektál „félelmet nem gerjesztettek senkibe: a legények nem bosszantották őket, és a fuharosok nem adtak visszavonhatatlan parancsot”.¹⁰ A megláncolt és ezáltal védtelenné vált állatokat a fuharosok nyílt erőszakkal nem próbálják megsemmisíteni. Ennek okát a következő mondat sejteti „Lehet, duzzogva hanyatlottak prémjeikbe”.¹¹ A „lehet” szó már a megállapítás igazságtartalmát is megkérdőjelezni, a duzzogni szó pedig teljesen inkohereensen hat a szövegben. Mi okuk lenne a duzzogásra ezeknek a Zsófi által kezdetben eszményített és felmagasztalt férfiaknak? Talán az, hogy erejük nem vetekezhessen, vagy legalábbis azonos a megláncolt őrkével? Bár a fuharosok leölt farkasok prémjét viselik, ezzel propagálva saját erejüket, ez az erő megkérdőjeleződik azzal, ahogy kutyákat csak megmérgezni van bátorságuk. Ebből következik, hogy a fuharosok ereje csak látogatás erőfölény, ők maguk nem héraklészi figurák¹² (mint, ahogyan eleinte Zsófi látja őket), és rajtuk lévő farkasprém sem a nemei oroszlán bőre. Valódi erejük az erőfölény látszatának fenntarthatóságából ered.

Hasztalan ebek

A fuharosok éneász¹³ trükköz folyamodnak, a kutyák mohóságát használják ki. Megmérgezésük „gasztrogyilkosság”, mely visszaidézheti számunkra a gasztronómiai trópusokkal gazdagon átszőtt *Ágnes* történetét. Ha a *Bevezetés*

szövegeire mint narratív terekre tekintünk, akkor az intertextusok értelmezhetők úgy, mint „szökevény mondatok”, melyek, egyik narratívából a másikba átlépve folyamatosan kizárják a referenciális olvasat lehetőségét. Az *Ágnesben* rá is bukkanhatunk olyan szökevény mondatra mint „ÉN ÚGY VAGYOK KÖVÉR, AHOGY A HOLD EZÜST”¹⁴, mellyel a *Fuharosokban* az anya, az *Ágnesben* a jelentésíró jellemzi önmagát. A narratív terek őreinek a kutyák tekinthetők, ez a megállapítás viszont azt a konklúziót vonná maga után, hogy a *Fuharosok* a *Bevezetés* központi szövege és a határt őrző ebek legyilkolásával a szövegkorpusz innen burjánzott szét, a „szökevény mondatok” ebből a narratívából szabadultak ki. Ennek ellentmondanak a *Bevezetés* más szövegei, melyekben a kutyák alakja, vagy alakjukra vonatkoztatott metaforák már előre sugallják kudarcukat, ezzel előszövegek látszatát keltve. A *próza iszkolása* ironikusan jelzi a kutyák veszélytelenségét „Bentről kutya ugrál dühösen csaholva a csöngetésre. Öregasszony nyitja a kaput, hessegeti a kutyát. Harap? *Hamis*, bólint az öregasszony”¹⁵ A következő sor már nyomolvasó képességüket parodizálja, használhatatlan megoldóképletként feltüntetve őket: „A szinuszkutya vonyít”.¹⁶ Egy újabb szöveghelyen egy pálya védelmét látnák el, legalábbis egy tábla felirata szerint: „VIGYÁZAT! A KUTYA HARAPÓS!”,¹⁷ de a látszatvédelmet csak a szavak szolgáltatják, mert hozzájuk kutyák nincsenek. A *Függő* című szövegben a „szemfogaikon meg-megcsillan a holdfény”¹⁸ megint csak a veszélytelenségükre mutat rá, mivel a hold fénye hamis fény, szemben a tó vagy a kés fényességével vagy fénytelenységével.¹⁹ A *Keringő szívütemben* már sérült, szagából és a legyekből ítélve haldokló komondor jelenik meg, „mögötted hűséges (noha kissé bűdös) komondorod. A kutya oldalában tátongó sebet, mint a virágot a szirmok, ellepik a legyek”.²⁰ A *Daisy* szövegében már a hatalom által (nyelvileg kiszolgáltatva) metaforizálódnak, „ugyan miféle fajta előírásoknak, fiatal barátom?, az előírásainknak, a kiéinek?! sebesnyelvű tacskó”.²¹ A fenti példák inkább erősítik azt az olvasatot, melyet Szabó Gábor a következő módon jellemez: „Az önmagán túllépő »zárt« forma, és az önmagát rendező »nyitott« szövegkonstrukció a meghatározottság viszonylagosságát, a keresztezhetőség esetlegességét és megképződéseik bizonytalanságát jelzi”.²²

Bolondka, a kutya

A *Fuharosokban* Bolondka karakterére hasonlat formájában vetül rá a kutya alakja az ominózus erőszakjelenetnél. Selyem Zsuzsa szerint Bolondka kutyákhoz történő viszonyítása következetesen bontakozik ki a szövegben, a karakter elfogadja és azonosul ezzel a léttel, végül osztozik sorsukban.²³ Meglátásom szerint ez az észrevétel kiegészítésre szorul. Bolondka a szöveg

elején két esetben is macskaként metaforizálódik. Az egyik esetben így írja le Zsófi anyja: „ott kucorgott a fuharosod lábainál, a zsákból, igaz, alig lógott ki – egy macskakölkök bizony, kit folyó felé cipelnek épp”²⁴. A másik esetben Bolondka definiálja így önmagát: „Hercegnőm, engemet sajnálsz?, silány földönfutót, gyámoltalan zsákbamacskát”.²⁵ A macska, a víz, a 67
zsák szavak együtt emlegetése már előre vetítik Bolondka halálát.

Zsófia Bolondkával történő légyottját követően így beszél: „Adja meg nekem Istenem, hogy mindig meghalljam és másokkal, szinte boldog részegséggel, megéreztessem a dolgok végtelen zenéjét. Csak szerelem képes mozgatni a létezőket”.²⁶ Eurüdikéi sorok ezek. A továbbiakban, mintha Orpheus²⁷ menekülés történetének kifordítását olvasnánk, Orpheus kudarcra a hátrafordulás, addig Bolondkáé a szembenézés tehetetlenségével. „A Lovag feltápáskodott, áll, fejem hátravetve, látjuk egymást”.²⁸ Bolondka és a kutyák alakjának azonosítása tehát valóban egy fokozatos láncolat eredménye, ahogy azt Selyem is megállapítja. Ennek a láncolatnak az első fázisa, ahogy a macska alakja ráolvasódik Bolondka karakterére, ám végül mégis a kutya alakjával lesz azonosítható. Az értelmezés szempontjából e két ellenpont kijelölése (macska ↔ kutya) a jelentésképzés során valójában nem mutat fel semmilyen rejtett értelmezési lehetőséget. Mindkét „állati hasonlatot” a szöveg a halálhoz, veszteséghez köti, ezzel erősítve meg, hogy egyazon láncolat részei. Ez a láncolat így, inkább kör alakban képzelhető el semmint lineárisan, ezzel pedig a kutya és a macska alakja lényegében egymásra másolódik, hiszen a kezdő és végpont egyazon pont a körön. Bolondka karakterében az a fajta posztmodern játék tükröződik vissza, mely *a kint és a bent*, *a már és a még* megállapíthatatlanságát deklarálja.

Új Forrás 2017/7 – Gaizaci Zoltán: Láncra vert Kerberoszok
A Fuharosok margóján

A farkas

Selyem a *Fuhasok* kapcsán értekezik a szöveg végén felbukkanó farkas alakjáról. Megállapításai relevánsak,²⁹ és talán szövegközelebbek is, mint az az értelmezési lehetőség, melyet röviden kívánok felvázolni. Selyem a *Fuhasok* kapcsán a szöveg liturgikus vonatkozásait vizsgálja, az egyes részeket a miserend különböző pontjaival azonosítja. Meglátása szerint a szöveg vége felé felbukkanó farkas alakja – mely Pilinszky *Juttának* című versének *Január* című részlete – úgy jelenik meg vendégszöveggént, hogy közben kivezet a regényből. A felidézett verssorok („A tél növekszik / Egy magányos farkas jött le a faluba”) úgy értelmezhető a szöveg függvényében, ha a vers további meg nem idézett sorait is hozzáolvassuk: „Reszket előtted. / Mise ez. / Utolsó

áldozás”.³⁰ Ezt a fajta „kilépést” a szövegvilágból így összegzi, a „regény kienged magából, és odakint kiderül, illetve megerősítést nyer, hogy misén voltunk”.³¹

68 Egy másik megközelítési módra ad lehetőséget, ha a *Januárban* megjelenő farkas alakját párhuzamba állítjuk a *KZ-oratóriumban* megjelenő farkas-történettel. Mindkét versben az állat magányossága kap hangsúlyt. „Hol volt, hol nem volt, élt egyszer egy magányos farkas./ Magányosabb az angyaloknál.”.³² A városba vetődő magányos állat képe már ismerős lehet a *Szent Ferenc és a gubbiói farkas* legendájából. Az allúzió érzését még jobban felerősíti, hogy a középkori legenda inverzeként jelennek meg a Pilinszky-versek farkas-történetei. Míg a középkori legendában a farkas magánya, pont vadságának előzménye, és a közösség befogadó gesztusa teszi őt szelíddé, addig a Pilinszky versekben a magány elviselhetetlensége változtatja szelíddé az állatot. A középkori legendában az állat megszelídítése csodaként jelenik meg, ellenben a Pilinszky-versekben ez a csoda deszakralizálódik az ember bizalmatlansága révén, „Éjszaka aztán be is ment a házba,/megállt a szoba közepén,/ s nem mozdult onnan soha többé./ Nyitott szemmel állt egész éjszaka, / s reggel is, mikor agyonverték”.³³

A fenti megállapítások a megszelídítés gesztusa, illetve annak kudarca okán köthetők a vizsgált témánkhoz, továbbá a farkas alakján keresztül, mely allúzióként tapad rá a *Fuharosok* szövegére. Esterházy regényében a farkas egyszerre jelenik meg veszélyforrásként, immár a család védtelenül áll a kutyák nélkül, illetve ott van a megszelídítés gesztusának a lehetősége is. A farkasok megszelídítésével újra az „örök” kerülhetnének a leölt kutyák helyére. Ez a lehetőség, azonban rögtön ironikussá válik, ha felidézük a fuharosok farkasprémjeit.

Tanulmányomban azt kívántam bemutatni milyen organikusan épül bele a *Bevezetés* szövegeibe a kutyák alakja mint motívum. A *Fuharosokban* az archaikus örök szerepében tetszelegnek. Dramatizált haláluk a *Bevezetés* más szöveghelyeire rámutatva azonban értelmetlenné és parodisztikussá válik, hiszen különböző okok folytán alkalmatlanok feladatuk ellátására. A határok bizonytalansága, a kint és a bent meghatározásának lehetetlensége funkciójuk elvesztéséhez vezet. Így lesznek megláncolt Kerberoszok egy nem létező margón.

¹ Id.: SELYEM Zsuzsa: *Kutya, Isten, Én vagyok te*. Korunk, 2017/6, 68–74.

² BALASSA Péter: *Az ősi rend*. In: *Szegédigék-Esterházy Péter prózájáról*. Szerk.: TÓTH-BARBALICS István, Balassi Kiadó, Budapest, 2005, 60.

³ Uo. 62.

⁴ MÜLLNER András: *Hipertextuális Fuharosok*. Bárka, 1999. 1–2. sz., 160.

⁵ ESTERHÁZY Péter: *Bevezetés a szépirodalomba*. Budapest. Magvető Kiadó, 1986, 569. (Továbbiakban: Bev.)

- ⁶ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Példázat és karnevál: A kritika és a Bevezetés... Fuharosok olvasatai*. Literatura, 1998/3, 314.
- ⁷ BALASSA, i. m., 61.
- ⁸ Erről az archaikus értelmezés kapcsán értekezik Müllner András, ld. MÜLLNER, *im.*, 170.
- ⁹ Bev. 570.
- ¹⁰ Uo. 569.
- ¹¹ Uo.
- ¹² Héraklész utolsó próbája volt Cerberost felhozni a Tartarosból. Ld. *Mitológiai Enciklopédia I.* szerk.: Sz. A. Tokarev, Gondolat Kiadó, Budapest, 1988, 684. (Továbbiakban: *ME*)
- ¹³ Éneász altató hatású süteménnyel jutott át Kerberoszon. Ld. *ME*, 703.
- ¹⁴ Bev. 329.
- ¹⁵ Uo. 43.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ Uo. 37
- ¹⁸ Uo. 158.
- ¹⁹ „éber és olyan éles fényű, mint a kés, de talán jobb szó a fénytelenység, mert mozdulatlan, fekete hát is a tó, fénytelen, mint a kés, mert a késnek maradnia kell, élessége, keménysége, veszélyessége, titkossága, fényessége folytán” Bev. 207.
- ²⁰ Bev. 250.
- ²¹ Uo. 285.
- ²² SZABÓ Gábor: „...te, ez iszkol” – Esterházy Péter Bevezetés a szépirodalomba című műve nyomában. Magvető, Budapest, 2005, 194.
- ²³ SELYEM Zsuzsa: *Szembe szét: Humor és szentség összefüggése Esterházy Péter prózájában*. Koinónia, Kolozsvár, 2004. 69.
- ²⁴ Bev. 573.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ Uo. 577.
- ²⁷ Ő zenéjével képes túljutni a Kerberoszon ld. *ME* 732.
- ²⁸ Bev. 578.
- ²⁹ SELYEM: *Szembe szét, im.*, 70-71.
- ³⁰ *Pilinszky János összes versei*. Sorozatszerkesztő: DOMONKOS Mátyás, Osiris Kiadó, Budapest 2006. 95.
- ³¹ SELYEM: *Szembe szét, im.*, 71.
- ³² *Pilinszky János összes versei, im.*, 69.
- ³³ Uo. 70.

